

## שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

### שיעור טו: חילול שבת להצלת אדם שהכניס עצמו לסכנה

בשיעורים הקודמים עסקנו בהיערכות למניעת חילול שבת, בין לפני השבת ובין בתוך השבת - האם יש חיוב או מידת חסידות למנוע את חילול שבת העתידי, אף שאז בבוא העת הוא יהיה נצרך משום פיקוח נפש. הנחת היסוד במקרים אלו, אף כי לא מפורשת, שהאדם לא פשע או התכוון במעשיו לחלל שבת. יתרה מכך, כתב בעל-המאור שאין להפליג בספינה בתוך שלושה ימים לפני שבת, משום שנראה כמתנה לחלל את השבת. בשיעור זה נעסוק בשאלה - האם ניתן לעשות מלאכות בשבת במסגרת פיקוח נפש עבור אדם שפשע והכניס את עצמו לחילול שבת במודע?

#### א. הקדמה

האם מותר לחלל שבת להצלת אדם שפשע וגרם לעצמו את הסכנה? לדוגמה - אדם נכנס בפשיעה בערב שבת למקום המועד לפורענות, ולדאבונו פגעו בו בני עוולה. האם מותר לחלל שבת לצורך הצלתו?

**שולחן ערוך** (או"ח סימן שכט סעיף א-ג):

כל פיקוח נפש דוחה שבת, והזריז הרי זה משובח... מי שנפלה עליו מפולת, ספק חי ספק מת, ספק הוא שם ספק אינו שם, אפילו אם תמצי לומר שהוא שם ספק עכו"ם ספק ישראל, מפקחין עליו אף על פי שיש בו כמה ספיקות.

**חכמת שלמה** (או"ח סימן שכט סעיף א):

כל פיקוח נפש דוחה שבת, הנה יש להסתפק בדין פיקוח נפש דוחה שבת או ספק פיקוח נפש דוחה שבת, אם על ידי פשיעתו הביא עצמו לידי סכנה זו, אם דוחה אחר כך שבת או לא. אם נאמר כמו דקיימא לן עשה דוחה לא תעשה, ומכל מקום עשה הבא על ידי פשיעה אינו דוחה, הכי נמי בפיקוח נפש הוי כן, ניהו דפיקוח נפש דוחה שבת, מכל מקום אם בא לו הסכנה על ידי פשיעה אינו דוחה. או לא, רק נימא דפיקוח נפש חמור ובכל עניין חייב להצילו ולדחות השבת.

## שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

### ב. דעת האוסרים

לדעות אלו אסור לחלל שבת עבור אדם שפשע בעצמו והכניס את עצמו לסכנה

#### 1. נר חנוכה

לדעת הרב שלמה קלוגר, אין לחלל שבת עבור אדם שפשע והכניס עצמו לסכנה. הוא מביא הוכחה מדברי הבבלי האם יכול אדם לטלטל בשבת נר חנוכה שהניח בחוץ כדי שלא יראו אותו הפרסיים ובכך יגיע לידי סכנה. על כך עונה הגמרא, שמותר לטלטל נר חנוכה מטעמו של רבי שמעון הסובר שאין מוקצה וכדאי הוא לסמוך עליו בשבת הדחק-הסכנה -

**בבלי שבת (מה ע"א):**

מהו לטלטולי שרגא דחנוכתא מקמי חברי בשבתא... אמר להו, כדי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק.

וקשה, אם אכן מדובר בשעת הסכנה מדוע א"כ מותר הטלטול רק משום ההסתמכות על רבי שמעון, הרי ספק פיקוח נפש דוחה שבת?

אלא על כורחך משמע, שמשום שאדם זה הכניס עצמו לסכנה בכך שהניח את הנר חנוכה בחוץ, ולא כהוראת הגמרא (שבת כא ע"ב) 'ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו, ודיו', לא ניתן להתיר לו לחלל שבת אלא רק משום ההסתמכות על רבי שמעון שאין לו איסור מוקצה -

**חכמת שלמה (או"ח סימן שכט סעיף א):**

ונראה לי לפשוט ספק זה ממה דגרסינן (בפרק ג דשבת מה ע"א) בעו מיניה דרב מהו לטלטולי שרגא דחנוכה וכו', עד אמר להו כדאי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק... וקשה לי טובא, אם הוי סכנה מאי אירא כדאי הוא רבי שמעון, הלא בלא זה אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, ואפילו ספק פיקוח נפש דוחה את השבת, ולמה ליה למימר כדאי הוא רבי שמעון.

ובעל כרחך מוכח, דבמקום דבא לו על ידי פשיעה לא נדחה מפני פיקוח נפש, וכיון דהתוספות הקשו שם דהרי אמרינן דבשעת הסכנה מניחו על שלחנו ודיו, ותירצו דמיירי אם אירע שלא הניחה. אם כן כיון דפשע בזה, אין פיקוח נפש כזה דוחה שבת.

והוא חידוש דין.

## שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

### • דחיית ההוכחה

ניתן לדחות את הראיה שלו מדין נר חנוכה, שלא מדובר שם בפיקוח נפש, והנחת נר חנוכה בחוץ בשעת הסכנה אינה מהווה פיקוח נפש אלא רק שעת הדחק כדברי הגמרא שם 'כדי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק'<sup>1</sup> -

~ **חכמת שלמה** (אוי"ח סימן שכט סעיף א):

שוב הוגד לי שבספר **תוספת שבת** (סימן רעט ס"ק א)<sup>2</sup> הרגיש בזה הקושיא הנ"ל, ופירש דלאו דווקא סכנה, אלא קרוב לסכנה.

~ **רב ניסים גאון** (שבת מה ע"א ד"ה מהו):

מהו לטלטולי שרגא דחנוכה מיקמי חבארא בשבתא - שמענו כי בימי החברים פרסיים, היו חברים מחזירין בכל בתי ישראל ומכבין את הנרות ולוקחין מכל בית נר והיה צער גדול לישראל מזה המעשה מפני שהיו מוליכין את נרותיהם לעבודה זרה...

ובשאלת דרב אחא מן שבחא כך פירש בפרשת וארא אל אברהם, ובמלכות פרסיים היו חברים שבהן מחזירין על בתי ישראל ומכבין את הנרות וחותרין את הגחלים ומוליכין אותן לבית האור שלהן שהיא עבודה זרה ולא היו עוזבים לא אש ולא גחלים שילינו בלילה חוץ מעבודה זרה שלהן שהיא בית נורא.

## 2. הלל הזקן

הרב יעקב ריישר והרב ירוחם יהודה לייב פרלמן ('הגדול ממינסק') סוברים שאין לחלל שבת על אדם שהכניס את עצמו לפשיעה וסכנת נפשות.

הם מביאים הוכחה לכך מהלל שעלה על הגג בערב שבת תקופת טבת, זמן שבו שורר קור ובכך הוא הכניס עצמו לסכנת נפשות ומעיקר הדין אסור לחלל שבת, אך מכל-מקום 'ראוי זה לחלל עליו את השבת' משום שהתכוון לשם שמים ואהבת תורה<sup>3</sup> -

**בבלי יומא** (לה ע"ב):

עני ועשיר ורשע באין לדין, לעני אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר: עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו: כלום עני היית יותר מהלל? אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטרפיק, חציו היה נותן לשומר בית המדרש, וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו. פעם אחת לא מצא להשתכר, ולא הניחו שומר בית המדרש להיכנס. עלה ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי אלהים

<sup>1</sup> כ"כ שו"ת רבי עקיבא איגר (מהדורה קמא סימן ס): "כדאי רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק, פירש רש"י סכנה, והרי בסכנה או ספק סכנה אפילו איסור דאורייתא נדחית ומאי צריך לסמוך אדברי שמעון. אלא על כורחך דאין כאן עתה בגדר ספק סכנה להתיר איסור בשביל זה אלא כיון דעל צד הריחוק הסתעפות סכנה, מקרי שעת הדחק וסמכו אדברי שמעון". בכך יוסברו דברי הריטב"א (שבת כא ע"ב ד"ה ובשעת) שלמד שלא מדובר דווקא על סכנת נפשות אלא על שעת הדחק: "ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו - פירוש, לא סוף דבר סכנת נפשות דא"כ פשיטא דעל מצוות עשה לא ייהרג... אלא אפילו סכנת צער או איבה כמו בצרפת. ולכן פירש רש"י ז"ל כאן דהיינו מפני הפרסיים שלא היו מניחין להדליק נר בשום בית ביום ידוע של אידם וכדאמרין התם (גיטין יז ע"א) חבארא שקל שרגא. ולפיכך היה אומר מורי הרב ז"ל שכשנושב רוח שאי-אפשר להדליקה בחוץ מדליקה בפנים בביתו".

<sup>2</sup> הרב רפאל מייזליש.

<sup>3</sup> ראו: חיד"א (פתח עינים, יומא לה ע"ב ד"ה ראוי): "ראוי זה לחלל עליו השבת - יש להבין מה החידוש הזה והלא פיקוח נפש דוחה שבת... ואפשר, דהן אמת דלכל אדם מישראל מותר לחלל שבת. אמנם אפשר דאח"כ זה האדם שחיללו שבת בעבורו יגדיל עוונות מאד וטוב לו אם לא חיללו עליו שבת והיה מת. ברם, אם הוא צדיק גמור מריש ועד כען לזה מצווה גדולה להצילו. וזה שכתוב אחר שכבר פירקו וכי' ראוי זה לחלל וכו', כלומר זה צדיק גמור חזו גברא שלו ראוי ונאות לחלל עליו השבת דהוא מסר עצמו למיתה בשביל התורה ונתקדש כל גופו". ראו עוד בן יהודה (שם ד"ה ראוי).

## שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

חיים מפי שמעיה ואבטליון. אמרו: אותו היום ערב שבת היה, ותקופת טבת הייתה, וירד עליו שלג מן השמים. כשעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון: אבטליון אחי! בכל יום הבית מאיר, והיום אפל, שמא יום המעונן הוא? הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה, עלו ומצאו עליו רוס שלוש אמות שלג. פרקוהו, והרחיצוהו, וסיכוהו, והושיבוהו כנגד המדורה. אמרו: ראוי זה לחלל עליו את השבת.

~ **עיון יעקב** (יומא לה ד"ה ואותו):

ואותו היום ערב שבת היה ותקופת טבת היה, כלומר דאף שהיה ערב שבת ועפ"י הרוב מתגבר הקרירות בערב שבת ונתנו העולם סימן וקרקר כל בני שת, וגם תקופת טבת דרכו להיות גובר הקרירות, ואפילו הכי סיכן עצמו בשביל אהבת התורה וסמך עצמו אמה דכתיב שומר מצווה לא ידע דבר רע. והשתא מדוקדק שאמרו ראוי זה לחלל עליו את השבת, דלכאורה קשה מאי שנא זה מאדם אחר, דהא אפילו משום תינוק בן יומו מחללין עליו את השבת, ומאי רבותא ידידיה דקאמר ראוי. אלא ודאי אפשר דבאחר הוי כמאבד עצמו לדעת שלא היה לו להביא עצמו לידי סכנה כזו שיצטרך לחלל עליו את השבת, רק בזה שעשה הכל לכבוד התורה ראוי לחלל עליו את השבת אף בכהאי גוונא.

~ **אור גדול** (סימן א ד"ה הנה נתבאר, ה ע"ב):

הנה נתבאר מכל זה סמוכין דהיכא דבעצמו הביא הסכנה עליו דאין מחללין שבת עבורו, והוא דין חדש שלא מצאתי למי שהעיר בזה... ואברך אחד העירני לסייע קצת לזה מיומא (לה ע"ב) גבי הלל דאמרו ראוי זה לחלל עליו את השבת. דתמוה לכאורה דמאי בעו בזה הא על כל אדם מחללין וכל ישראל ראויין לזה. אמנם להנ"ל יש לומר משום דהוא פשע בעצמו ובעצמו הביא עליו הסכנה במה שהניח עצמו על הארובה, אך כיון דעשה זה לשם שמים שנפשו חשקה בתורה (ואפשר גם כן שבשביל גודל החשק לא הרגיש כלל... באהבתה תשגה תמיד) ולהכי אמרו דהכא שאני דראוי זה לחלל עליו, והוא דקדוק נכון.

### 3. רבי חנינא בן דוסא

ניתן להוכיח שאין לחלל שבת עבור מי שהכניס עצמו בסכנה, מכך שרבי חנינא בן דוסא עבר על דברי חכמים שאמרו שאסור לאכול חצי בצל משום סכנת נחש, והתפללו עליו רק משום שהדור צריך לו. משמע, על סתם אדם אין להתפלל, וכל שכן לחלל שבת, אם הכניס עצמו לסכנת נפשות -

**בבלי עירובין** (כט ע"ב):

לא יאכל אדם בצל מפני נחש שבו. ומעשה ברבי חנינא שאכל חצי בצל וחצי נחש שבו, וחלה ונטה למות. וביקשו חבריו רחמים עליו וחיה, מפני שהשעה צריכה לו.

**ריטב"א** (שם ד"ה ובקשו): "ואף על פי שכדאי היה לחוב בעצמו שעבר על דברי חכמים".

**עיון יעקב** (שם ד"ה מפני):

ועוד יש לומר, דלא תקשי למה התפלל עליו, דהא הוי קצת כמאבד עצמו לדעת, דהלא כתוב ונשמרתם מאוד לנפשותיכם והוא אכל דבר המביאו לידי סכנה. להכי קאמר לפי שהשעה צריכה לו לכך התפלל עליו.

## שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

### • דחיית ההוכחה<sup>4</sup>

ניתן לומר, דווקא לגבי תפילה אין להתפלל על אדם שהכניס עצמו לכלל סכנה (אא"כ הדור צריך לו, כנ"ל), אבל כן יש לחלל שבת על אדם שהכניס עצמו לסכנה -

**הרב גבריאל צינער** (בשבילי הרפואה, קובץ ח עמוד עו-פ) :

והצעתי פעם לפני כ"ק אדמו"ר מ"ן הגה"ק אבדק"ק צאנז (שליט"א) זצ"ל בעל דברי יציב (בתוך שיחה ארוכה ד"ת במוצאי חג הפסח תשל"ו), ואמר לי לחלק, דווקא לעניין בקשת רחמים שאינו רפואה טבעית ואינו אלא מצד הרחמים, על זה אמרין הואיל וגרם רעה לעצמו אין לרחם עליו, וכעין שאמרו חז"ל... דכל מי שאין בו דיעה אסור לרחם עליו.

משא"כ להציל אותו בדרך הטבע, בוודאי כל איש מישראל חייב להציל מפני לא תעמוד על דם רעך ומשום השבת אבדה... דמחויב להציל בדרכי הרפואה כל מה דאפשר לך.

### 4. שיטת הרב יעקב ריישר

לעיל ראינו שבשני מקומות סובר הרב יעקב ריישר שאין לחלל שבת עבור אדם שהכניס עצמו לידי סכנת נפשות. במקום אחר בדבריו מצאנו את הביסוס ההלכתי שלו.

דבריו מבוססים על סתירת סוגיות ומענה של התוספות לסתירה - בדברי ה**בבלי עירובין** (לב ע"א-ע"ב) מדובר על חבר שאמר לעם-הארץ לקטוף פירות מפירותיו, וחבר אחר שמע את הדברים. לדעת רבי, אותו חבר ששמע אינו צריך לעשר את הפירות שקטף, משום שבוודאי בעל הפירות עישר את הפירות שיקטוף עם-הארץ, כדי שהוא לא יעבור על איסור אכילת טבל: "רבי סבר נחא ליה לחבר דלעביד הוא איסורא קלילא, ולא ליעבד עם הארץ איסורא רבה". בכך, לדעת רבי ראוי לאדם לעבור עבירה קלה כדי להציל את חברו מעבירה חמורה.

ואילו בדברי ה**בבלי שבת** (ד ע"א) מדובר על אדם שהכניס פת לתנור בשבת, הפתרון לכך שהוא לא יתחייב באיסור אפייה בשבת הוא לרדות ולהוציא את הפת מהתנור קודם שתיאפה. לדעת רב ששת, אין לאחרים לרדות בעבורו את הפת ולעבור על איסור קל כדי להציל אותו מאיסור חמור: "וכי אומרים לו לאדם חטא כדי שיזכה חברך?".

אחד התירושים של ה**תוספות**<sup>5</sup> הוא שיש להבחין בין הסוגיות בשאלה האם עובר העבירה פשע או לא - בסוגיא בעירובין עם-הארץ לא פשע כלל באי-הפרשת תרומות ומעשרות, לכן ראוי לחבר להצילו כאשר הוא עובר עבירה. ואילו בסוגיא בשבת מדובר שהמדיק פת בתנור פשע באיסור שבת ולכן אין אומרים לחברו 'חטא כדי שיזכה חברך'. כאמור, הרב ריישר סובר שתירוצ זה של התוספות הוא העיקרי ולכן אין לחלל שבת עבור אדם שפשע, ולכן הוא אוסר לחלל שבת עבור הצלת אדם שהוא מוסר -

**שו"ת שבות יעקב** (ח"א סימן טז) :

אחד מפרנסים וקציני ארץ יש אחד מקרוביו ומיודעיו רוצה למסור לאיזה יחידי סגולה ולהפסיד להם מאד וכבר התחיל קצת ברישעתו ואין תקנה ורפואה למכתם אם לא שהפרנס בעצמו יבוא לשם ויוכיחו על פניו אולי יתבייש מפניו לעשות כזאת וצריך הדבר לעשות במהירות ולא בעצלתיים כדי שלא יהא כצועק על מה

<sup>4</sup> ראו: **מהרש"א** (עירובין כט ע"ב חידושי אגדות): "בהרבה מקומות בתלמוד אשכחן דביקשו רחמים על חבריהם ולא קאמר כי הכא מפני שהשעה כו'. ויש לומר, משום דרבי חנינא שהוזכר הכא היינו רבי חנינא בן דוסא שהוא בעל המעשים בכל מקום להתפלל על חבריו וקאמר הכא דביקשו חבריו רחמים עליו ולא ביקש הוא רחמי שמיא על עצמו וקאמר טעמא מפני שהשעה צריכה לו שיתרפא מחוליו ואין בקשתו על עצמו מועלת כבקשת אחרים עליו, כדאמרין אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין".

<sup>5</sup> **תוספות** (שבת ד ע"א ד"ה וכן): "ויעוד יש לומר, דווקא היכא דפשע קאמר וכי אומרים לו לאדם חטא כדי שיזכה חברך"; **תוספות** (עירובין לב ע"ב ד"ה ולא): "ואומר ר"י, שיש לחלק בההיא דהדיק לפי שפשע שהדיק סמוך לחשיכה, ואף על גב דהוי שוגג איבעי ליה לאסוקי אדעתיה, אבל בהנך דלא פשע מידי שרי".

## שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שעבר ושאל הקצין להמורה אי מותר לחלל שבת לילך חוץ לתחום בשבת, והתיר לו המורה ההוא כדי להציל האיש שלא יהיה מסור מפורסם והצלה מצויה ליחידי סגולה אי טב הורה או לא... תשובה: הנה לא ידעתי על מה סמך המורה שהורה להקל באיסור שבת החמור... ואם דעת המורה היה להקל כדי להציל האיש שלא יהיה מסור ואומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירך, הנה זה מחלוקת ישנה בין גדולי ראשונים... דהיכא דפושע בעצמו למאוס בטוב ולבחור ברע דאין להקל ולזלזל באיסור שבת אפילו באיסור זוטא. וא"כ, אף אי נימא דבנדון דידן להרחיק את חברו שלא יהא בכלל מסור נמי כהצילו שלא יחליף דתו כיון שהוא נכלל בכלל אותן המורידין ולא מעלין מכלל-מקום אין אומרינן בכהאי גוונא חטא כדי שיזכה חבירך כיון שהוא פושע בעצמו... וזה שמאבד עצמו לדעת בעולם הבא ודאי לא אמרינן חטא כדי שיזכה חבירך כי הוא פושע בעצמו שבוחר במוות ולא בחיים וכל אדם יש שני דרכים לפניו ובחרת בחיים.<sup>6</sup>

### 5. בא במחותר

מה הדין כאשר נפל הגל על הבא במחותר בשבת - האם כיון שכעת הוא אינו רודף יש חובה להצילו כדי כל אדם בשבת, או שמא עדיין שם רודף הוא לו? לדברי הבבלי, אין לחלל עליו את השבת להצלתו, כאשר נפל עליו גל בשבת -

**סנהדרין (עב ע"ב):** "אין לו דמים - בין בחול בין בשבת... לא נצרכא אלא לפקח עליו את הגל".

**רש"י (שם ד"ה לפקח):**

לפקח עליו את הגל - ... אם בא על עסקי נפשות, כיון דניתן להורגו בלא התראה - גברא קטילא הוא משעת חתירה.<sup>7</sup>

? מדוע אין לפקח עליו את הגל בשבת להצילו, הרי כיון שעתה הוא מוגבל ולא יכול לסכן את הנרדף, חל בו חיוב הצלה ככל אדם?<sup>8</sup>

**הרב ירוחם יהודה ליב פרלמן (אור גדול, סימן א ד"ה והדברים, ה ע"ב):**

והדברים תמוהין לכאורה וצריכין טעם והסבר, דאמאי לא נפקח הגל עליו כיון דכבר פסק מרדיפתו ושוב לא ניתן להורגו ואמאי לא נפקח משום פיקוח נפש. וכי משום שהיה רודף מעיקרא והיה ניתן להורגו, שוב לא נפקח עליו לעולם דהוי כגברא קטילא, אתמהא.

<sup>6</sup> ציינו לדבריו **שערי תשובה** (או"ח סימן שו ס"ק יט); **ברכי יוסף** (שם ס"ק טז).

<sup>7</sup> **מגן אברהם** (או"ח סימן שכט ס"ק ד): "הבא במחותר בענין שמותר להורגו אם נפל עליו גל אין מפקחין עליו דגברא קטילא הוא"; **משנה ברורה** (סימן שכט ס"ק ט).

<sup>8</sup> כן הקשה **הרב יואב יהושע ויינגרטן** (קבא דקשייתא, קושיא א): "ותמוה לי, הא מכיון שנפל עליו הגל שוב לא יהרג ואין עליו עוד שם רודף כלל. וא"כ, אף שהיה מקודם רשע, מכל-מקום אטו אין מחללין שבת על רשע, וליהוי כמו שיצא ממחותר ואח"כ נפל עליו גל דוודאי מפקחין... וכעת צריך עיון".

## שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

! לדעת הרב ירוחם יהודה ליב פרלמן, כיון שפשע בעצמו אין מחללים שבת להצלתו. הראיה שלו היא מתירוף התוספות לסתירת הסוגיות שהובאה לעיל, שם מבואר שסברת הפשיעה היא דומיננטית ויש להכריע על-פיה<sup>9</sup> -

**אור גדול** (סימן א, ה ע"ב):

והנראה בטעמו דרש"י, דסבירא ליה דכיון דבעת נפילת הגל עליו אז אנן בידיים היינו מפילים הגל עליו דניתן להורגו, ואם אנן בידיים היינו מפילים עליו את הגל אף אם אח"כ שוב לא היה חשש רודף עליו בעוד שלא נהרג עדיין, אפילו הכי סבירא ליה דלא היינו מפקחין, דכיון דעל ידי מעשיו התיר עצמו למיתה והביא בעצמו עליו הסכנה אין מחללין עליו שבת להצילו, דפשע בעצמו.

וכעין זה מצינו לעניין חטא כדי שיזכה חברך, דהיכא דפשע בעצמו לא אמרינן חטא כדי שיזכה, כמו שכתבו **התוספות** (שבת ד ע"א ד"ה וכו'), ואפשר דהכא נמי לעניין פיקוח נפש לחלל שבת להצילו דהיכא דבעצמו הביא עליו הסכנה אין מחללין עבורו להצילו, ומשום הכי אף בנפל עליו הגל בעצמו אין מחללין עליו.

כאמור, שיטה זו סוברת שאין לחלל שבת על אדם שפשע בעצמו והכניס עצמו לסכנה.

מתוך הדברים ניתן להבחין בכך שפוסקים אלו סוברים שלא-דווקא בשבת אלא גם ביום חול אין חובת הצלה של אדם שמביא על עצמו את הסכנה, כגון אדם שמתאבד אין חובה להצלתו

## ג. בעלות האדם על גופו - אין חובת הצלה

לדעת המנחת חינוך, האדם בעלים על גופו ולכן אדם המתאבד אינו עובר על איסור 'לא תרצח' -

**מנחת חינוך** (מצווה לד אות ח):

והנה, מאבד עצמו לדעת אינו בכלל לאו דלא תרצח, רק חייב מיתה בידי שמים.

« לאור חידושו זה, טוען המנחת חינוך שאין חובת הצלה כאשר אדם רואה את חברו מתאבד, דבר הנובע משיטתו שהאדם בעלים על גופו וכשם שאין חיוב השבת אבידה כאשר האדם מאבד אותה לדעת כך אין חיוב הצלה למתאבד -

**בבלי סנהדרין** (עג ע"א):

מנין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו או לסטין באין עליו שהוא חייב להצילו, תלמוד לומר לא תעמד על דם רעך.

והא מהכא נפקא? מהתם נפקא: אבידת גופו מניין, תלמוד לומר והשבתו לו.

אי מהתם הוה אמינא: הני מילי בנפשיה, אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא, קמ"ל.

**מנחת חינוך** (מצווה רלו):

נראה לכאורה, דאם אחד מאבד עצמו לדעת ויכול אחד להצילו, אפשר דאינו מוזהר על הלאו. לא מיבעיא דעל העשה והשבותו לרבות אבידת גופו ודאי אינו מצוה, כי העשה דהשבת אבידה אינה נוהגת בממון באבידה מדעת, כמבואר בשולחן ערוך (ח"מ סימן רסא סעיף ד), אלא אף על הלאו הזה אינו מוזהר, דמקשה הש"ס

<sup>9</sup> כן תירץ הרב **שילה רפאל** (קבא דקשייטא, הוצאה חדשה עמוד סג).

## שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

בסנהדרין שם למה לי הלאו על טובע בנהר הא מוהשבותו לו נפקא ליה לרבות אבידת גופו, הא יכול לומר דנפקא מינה במאבד עצמו לדעת דאינו מצוה על אבידת גופו, כמו דאינו מצוה על אבידת ממנו מדעת, א"כ על כן כתבה התורה הלאו הזה, אלא על כרחך דגם בלאו הזה אינו מוזהר ומצוה. כן נראה לי ברור.

## ד. דעת המחייבים

יש פוסקים הסוברים שיש חובה לחלל שבת אף עבור הצלת אדם שהכניס עצמו לסכנה

### 1. אין האדם בעלים על גופו

אין לאדם בעלות על גופו לפגוע בעצמו, ואינו דומה דין מאבד נפשו שאינה שלו לדין מאבד ממנו שהוא שלו, ולפיכך יש חובת הצלה על חברו גם כשהכניס עצמו לחילול שבת<sup>10</sup>

~ אין האדם בעלים על גופו, ולכן יש חובת הצלה גם בחילול שבת -

**חלקת יואב** (ח"ב סימן פח ד"ה אך באמת):

באמת נראה דכל זה אינו, ובודאי מחללין ולא שייך בזה אבידה מדעת, דדווקא גבי ממון שהוא שלו שפיר אם מאבד לדעת אין נזקקין לו והרבה סוברים דהיא הפקר, משא"כ באבדת נפשו דהוא אינו שלו רק נפשו קנויה לשמים.

~ לדעת מהרי"ל דיסקין יש להוכיח כן מסוגיית הבא במחתרת שנפל עליו הגל ואין מחוייבים להציל אותו, לא משום שפשע בעצמו וכהוכחת הרב פרלמן לעיל, אלא משום שהוא גברא קטילא -

**שו"ת מהרי"ל דיסקין** (קונטרס אחרון סימן ה אות לד):

דלעני"ד, אפילו מי שרוצה לאבד עצמו מצווין אנו להצילו אפילו בשבת. ואין סתירה ממה שכתב רש"י (סנהדרין עב ע"ב) דבאם בא במחתרת על עסקי נפשות ונפל הגל עליו דאין מפקחין בשבת, אף דהשתא כבר אינו רודף. דהתם שאני, דמעיקרא בעת הנפילה עליו היינו מצווין אז עליו להרגו וכהרוג דמי, אבל לא משום פשיעותא דאפקר נפשיה לקטלא אין נזקקין לו.

<sup>10</sup> ראו בדברי הרב יוסף שלום אלישיב (בתוך: משנת פיקוח נפש, עמוד רסד) שכתב לבאר את המחלוקת בין השיטות בשאלה האם הצלת גוף האדם היא כהשבת אבידה ומשום שהאדם בעלים על גופו כעל ממנו, או שאינו דומה גופו שאינו בעלים עליו לממונו.



## שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

### 2. דעת הרב משה פיינשטיין

לדעת הרב משה פיינשטיין יש חובה לחלל שבת עבור הצלת אדם שפשע והכניס עצמו לסכנה.<sup>11</sup> הוא טוען מסברה, שלא מצאנו חילוק בפיקוח נפש הדוחה שבת בין אם האדם פשע או לא -

**שו"ת אגרות משה** (או"ח ח"א סימן קכז) :

מה שנסתפק ידידי אם כשהסכנה הביא האדם על עצמו בפשיעתו דשמה אסור לחלל שבת עליו... הנה לעניות דעתי אי-אפשר לומר זה כלל דלא נזכר בשום דוכתא חילוק בזה.

~ הוכחה א : הפלגה בספינה ג' ימים לפני שבת

ההוכחה הראשונה שלו היא מדין איסור הפלגה בספינה ג' ימים לפני שבת, וביאר בעל המאור שהטעם הוא שהים הוא מקום סכנה והמפליג בתוך ג' ימים נראה כמתנה לחלל את השבת כי בוודאי יבוא לידי סכנה. מדייק הרב פיינשטיין מדבריו, שאם היה הדין שפיקוח נפש לא דוחה שבת, היה מותר להפליג, שהרי אינו מתנה לעקור את השבת.

א"כ אם נאמר שהמכניס עצמו לסכנה אין דוחים שבת בשביל להצילו, וממילא מי שהפליג תוך ג' ימים הכניס את עצמו לסכנה ואסור לחלל שבת עליו, א"כ צריך להיות הדין שיהא מותר להפליג גם תוך ג' ימים שהרי בין כך לא יחללו עליו את השבת והדין היה צריך להיאמר בצורה אחרת: שהמפליג תוך ג' ימים והגיעה שבת אין דוחים את השבת בשביל הצלתו.

זאת ועוד הוא טוען, אין סברה לחלק בין תוך ג' ימים לפני ג' ימים, שהרי בין כך אם הכניס עצמו לסכנה לא מחללין שבת עבורו.

אלא על כורחך, שגם המכניס את עצמו לסכנה בפשיעתו מחללים שבת להצלתו ולכן האיסור להפליג תוך ג' ימים הוא משום שנראה שמתנה לדחות את השבת -

וגם מצינו מפורש בבעל המאור... שמחללין, שהוא מפרש איסור דאין מפליגין משום דמקום סכנה הוא וג' ימים קמי שבתא מיקרי ונראה כמתנה לדחות את השבת מפני שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש. משמע מזה, שאם לא היה פיקוח נפש דוחה שבת היה מותר.

ואם כשפשע בהבאת הסכנה אין דוחה שבת מאי טעמא אסור להפליג, והיה לו רק לומר דאם יפליג פחות מג' ימים קודם השבת לא ידחה שבת, וגם לעניין דחוי שבת אם נימא בפשע אין דוחה אין סברא לחלק בין קודם ג' לאחר ג' דהחילוק בזה הוא רק מדרבנן ומדאורייתא מותר בכל אופן כדמשמע לכל הפירושים באיסור הפלגה... וא"כ אף אם יפליג מיום א' יהיה אסור לחלל וא"כ איזה חילוק יש לעניין הפלגה לטעם בעל המאור. ולא מצינו מי שחולק על בעל המאור בזה.

<sup>11</sup> ר' גם בקצרה בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סוף סימן צ): "יומה שכתבתי דמחוייבין לחלל שבת להציל המאבד עצמו לדעת, הוא בלא פקפוק".

## שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

### ~ הוכחה ב: קיום יחסי אישות מיום רביעי

בדברי הבבלי נדה מבואר שחסידי הראשונים לא קיימו יחסי אישות מיום רביעי כדי שנסותיהם לא ילדו בשבת ובכך ייגרם חילול שבת.<sup>12</sup> ואם נאמר שהמכניס עצמו לסכנה אין מחללים שבת להצלתו, א"כ מן הדין היה צריך להורות לכולם לא לקיים יחסי אישות מיום רביעי, ובדברי הגמרא מבואר שזו הייתה הנהגה רק של החסידים הראשונים ומידת חסידות. ועוד, מה לשון הגמרא 'שלא יבואו לידי חילול שבת', הלא בין כך לא נחלל שבת כי הכניסו עצמם לסכנה בפשיעתם, והיה צריך לומר שלא יבואו לידי סכנה שילדו בשבת ולא נוכל להצילם. אלא ע"כ שגם אדם שהביא על עצמו את הסכנה בפשיעתו מחללים שבת להצלתו -

וגם מצינו בנדה (לח ע"א) חסידים הראשונים לא היו משמשין מטותיהן אלא ברביעי שלא יבואו נשותיהן לידי חילול שבת, ופירש רש"י שלא תלד בשבת ויצטרכו לחלל עליה את השבת. ואם כשבא הפיקוח נפש בפשיעה אין מחללין שבת, היה לן לאסור מדינא לכולי עלמא לשמש קודם רביעי דיפשעו בהבאת הסכנה בשבת ולא יוכלו לחלל עליה שבת. וגם מאי קאמר שלא יבואו לידי חילול שבת, הא לא יבואו דהא אסור. אלא היה לו לומר כדי שלא תבוא לידי סכנה כשילדו בשבת ולא יוכלו להצילן. אלא ודאי שיהיה מותר לחלל שבת, דלא יפלגו על משנה מפורשת בפרק מפנין שמחללין שבת על יולדת אף שהם פושעים בזה לחסידים הראשונים ולשמואל. ולכן מדינא מותר לעשות בחול כל דבר הצריך אף שיגרום אח"כ שיהיה סכנה בשבת ויצטרכו לחלל שבת ומדרבנן אסרו פחות מג' ימים בהפלגה בספינה וכדומה, ולכן מותר לשמש בכל יום ורק מצד מידת חסידות לא שימשו חסידים הראשונים עד רביעי. וא"כ מוכח שפיקוח נפש דוחה שבת אף שהביא עליו בפשיעתו, והוא ברור.

### 3. חילול שבת לאישה בהריון בסיכון

מדברים אלו של הרב פיינשטיין, למד הרב יוסף שלום אלישיב להתיר לחלל שבת על אישה בהריון שנמצאת בסכנה, למרות שהיא עצמה הביאה עליה את הסכנה בכניסתה להריון -

#### קובץ תשובות (ח"א סימן מא):

אם היה סכנה לאם ודאי שמותר היה לחלל שבת, על אף שהיא הביאה הסכנה על עצמה מכל-מקום מחללין בכהאי גוונא, עיין אגרות משה (או"ח סימן קכז).

<sup>12</sup> היינו, אם נחלק מאתים ושבעים ואחד ימי ההריון לשבע, שהם מספר ימי השבוע, נקבל יתרה של חמש (5 + 38 = 7 : 271), ולכן נמנעו לשמש אור ליום שלישי, כדי שלא יצטרפו חמשת הימים שיוותרו בסוף השבוע שבו תשלם שלשים ושמונה שבועות היריון, ונמצא שתלד בשבת. וכמו כן נמנעו מלשמש באור ליום שני, שמא תלד ביום המאתיים שבעים ושנים, שגם אז תלד בשבת, כי נקבל יתרה של ששה ימים (6 + 38 = 7 : 272) ונמצא שתלד בשבת. וכן נמנעו מלשמש במוצאי שבת כי שמא תלד ביום המאתיים שבעים ושלושה, שאז מתחלקים הימים לשבע בדיוק (39 = 7 : 273), ונמצא שתלד בשבת.

## שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

### 4. חימום מים בשבת לחולה

לדברי הרב שלמה זלמן אוירבך, במקרה ובו אדם חולה היודע שיצטרך מים חמים בשבת, והוא פשע ולא חימם מים מערב שבת, חובה עליו לחמם מים בשבת ולא נאמר שישתכן וימות -

**שו"ת מנחת שלמה** (ח"א סימן ז אות ד):

בחולה היודע שיצטרך ודאי בשבת למים חמים והיה צריך להכין מלפני השבת ועבר ולא הכין, או שבקום ועשה הוריד את המים בערב שבת מעל האש, וכי יהא רשאי אח"כ להסתכן בשבת ולמות כדי לתקן בכך את העבירה דמעיקרא שהוריד המים בערב שבת מעל האש.

### 5. הצלת אדם הרוצה להתאבד

ניתן לדייק מדברי המהרי"ל דיסקין שהתיר לחלל שבת להצלת אדם הרוצה להתאבד. מדברי הרב יעקב ברייש ניתן לראות את הסברה בכך, שכל עוד הוא לא עשה מעשה התאבדות והרג את עצמו הוא אינו נחשב מאבד עצמו לדעת ובכך אף המנחת חינוך הסובר שאין חובת הצלה יודה שיש חובה להציל אותו גם בחילול שבת -

**שו"ת מהרי"ל דיסקין** (קונטרס אחרון סימן ה אות לד):

לדענ"ד, אפילו מי שרוצה לאבד עצמו מצווין אנו להצילו אפילו בשבת.

**שו"ת ציץ אליעזר** (ח"ח סימן טו, קונטרס משיבת נפש פרק ד אות ו):

ועד כדי כך הרחיק הגאון רבי יהושע לייב דיסקין להקל עד שחשש בזה אפילו לחשש רחוק של פיקוח נפש שעלול להתרחש בזה.

**שו"ת חלקת יעקב** (או"ח סימן קנה):

בעניין אי מותר לחלל שבת להציל מאבד עצמו לדעת... לעניין דינא להציל מאבד עצמו לדעת, לפע"ד פשוט דמחויבים להצילו, אי משום לאפרושיה מאיסורא, ואף גם בשבת משום דכל זמן שיש אפשרות שהוא חי אינו עדיין מאבד עצמו לדעת. וגם שמא עשה תשובה, ולא הוי אבידה מדעת שאין הוא הבעל דעה והבעלים על נפשו, ולפע"ד זה ברור בס"ד.

### • למעשה

**שו"ת ציץ אליעזר** (ח"ח סימן טו, קונטרס משיבת נפש פרק ד אות ג):

אבל בנקודה זאת אם יש לחלל שבת במקום פיקוח נפש של מאבד עצמו לדעת ומכניס עצמו בסכנה נראה דאין הלכה כהשבות יעקב בזה, ושפיר יש לחלל את השבת גם עבור שכזה (ועל חיוב ההצלה בדרך כלל לבכזה, כבר השיגו על המנחת חינוך מה שכתב בזה, והוכיחו דשפיר יש חיוב להצילו)... מי שמאבד עצמו לדעת או מכניס את עצמו במזיד לידי סכנת נפש ישנה מחלוקת בין הפוסקים אי מחללין עבור שכזה את השבת, (וישנם הנוטים לסבור שגם בימות החול אין חיוב להצילו). ולהלכה יש לפסוק כן לחלל עליו (ואין צריך לומר שיש חיוב להצילו בימות החול ואפילו כשצווח שלא יצילוהו).